

Читање историје | Први светски рат

Млада Босна и велики идеали

Стварна активност ове организације била је врло скромна, потпуно супротно од пренаглашавања аустроугарске пропаганде и српских романтичара, и била је сасвим недовољна да Срби и Србија постану озбиљна претња светском миру

Дискусија о узроцима Првог светског рата тече и даље, а нас овде природно највише интересује како Србија пролази у овим преиспитивањима. Иако је већ неколико овдашњих коментатора писало о књизи Кристофера Кларка *Месечари*, покушао бих да додам понешто. Сама књига је одлично написана и представља дело које је с правом убрало многе похвале и постало веома утицајно. С њеним крајњим закључком – да рат није настао због нечије зле намере, већ стога што је дошло до колапса међународног поретка – може се дискутовати, али он уопште није бесмислен нити представља новину.

Мислим да је најслабији део књиге онај који се односи на Србију, која се суштински представља као *rogue state*, као земља која не поштује међународно право и представља претњу сигурности суседа и светском миру. Тај појам сам Кларк није поменуо, али је негативни начин приказивања био толико сугестиван да је навео више коментатора његове књиге да га употребе. А према таквој држави све је дозвољено, укључујући и рат.

У Србији, којој је посветио велики простор, духовима владају Начертаније и косовски мит, стално се стварају нове терористичке и националистичке организације (укључујући и Соко и Привредник!) и развија шпијунажа према Аустроугарској, пропаганда ради пуном паром, земља стално ври у националистичком заносу, Апис и Воја Такосић не мирују и слично. Наравно, доминира „визија Велике Србије“, која је „дубоко уткана у културу и идентитет Срба“, ту су на делу „арогантна војничка култура“, „националистички програм“ и „српска ултранационалистичка милитантност“, па је природни резултат „националистичка хистерија у Србији“ и слично.

ПРОПАГАНДА

Ова претеривања последица су, верујем, како олаке употребе јаких квалификатива, тако и великог ослонца на извештаје дипломатских представника Аустрије и Британије из Београда, стандардно ненаклоњених Србији. Ово је и сам Кларк донекле признао у интервјуу *Политици*. Штета је што није прочитао дебелу књигу *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку* Владимира Ћоровићева, јер би му неке ствари вероватно биле јасније.

Важнији проблем за Кларкову позицију је то што закључке о српском агресивном национализму заснива готово искључиво на емоцијама, атмосфери, плановима, заклетвама, говорима на митинзима, личним сукобима (Спалајковић-Форгач) и сличним неважним или мало важним догађајима, док није успео да нађе и наведе стварна дела и непријатељске акте Србије и српских кругова према Аустроугарској. Шта су то учинили, било званична Србија било све те завереничке и терористичке организације на рачун Аустроугарске? Ништа осим атентата на надвојводу Фердинанда.

Ти чувени терористи из Младе Босне, задојени косовским митом и подстакнути од Црне руке, за десет година постојања своје организације извели су само два атентата: 1910. на босанског гувернера Варешанина (неуспешан) и 1914. на надвојводу Фердинанда. Припадници Младе Босне

изгледају, тако, као мала деца у поређењу са анархистичким атентаторима, који су убили руског цара Александра II, француског председника Карноа, аустријску царицу Елизабету, италијанског краља Умберта I и америчког председника Мек Кинлија. Младобосанци нису ни дизали у ваздух мостове и пруге, нису убијали грађане и државне чиновнике, нити терорисали народ, ништа: само ова два атентата. Стварна активност Младе Босне била је врло скромна, потпуно супротно од пренаглашавања од стране и аустроугарске пропаганде и српских романтичара, и била је сасвим недовољна да Срби и Србија постану озбиљна претња светском миру.

Насупрот томе, лако је навести велики број дела Аустроугарске која је тешко окарактерисати другачије него као непријатељске према Србији. До првих година XX века Србија је била аустријски сателит, а потом се спољнополитичка оријентација мења у правцу самосталности, па и ослонца на Русију и Француску, делимично и због аустријског продора на Балкан. На први јасан знак ове промене, а то је склапање српско-бугарског царинског савеза 1905, Аустрија посеже за драстичном казном: започиње царински рат уводећи ембарго на увоз из Србије. Србија је спремна на трговинско попуштање, па је одустала од поменутог царинског савеза, али нову компликацију доноси њена одлука да набави топове у Француској, а не у Аустроугарској. Беч је бесан и царински рат се наставља следећих година.

Слично је са анексионом кризом 1908/9. године. Распадање Отоманског царства изнедрило је амбиције свих балканских држава на суседне територије, чему су доприносили нерешени етнографски проблеми и нејасне међунационалне границе. Важила је и сасвим нормална парола „Балкан балканским народима“, али је Аустроугарска окупирала Босну и Херцеговину на чисто колонијалној основи, кршећи Берлински уговор. Анексија је распалила страсти у Београду, што није неприродно када се узме у обзир чињеница да су Срби представљали релативну већину становништва (43 одсто).

АРОГАНЦИЈА

Али бахата Аустрија је, претећи европским ратом, поставила понижавајуће услове Србији: да изјави не само да њена права нису повређена и да се слаже са анексијом, већ и да ће онемогућити сваку пропаганду против Аустрије на српској територији. Србија је капитулирала и све тражено изјавила, али је капитулирала и Русија, не заборављајући Аустрији ово понижење.

Треба ли поменути дипломатску активност Аустроугарске на спречавању изградње железничке везе Србије са Јадранским морем преко Санџака око 1908. године. Или, суђење великој групи Срба у Хрватској за наводну издајничку делатност из 1909. и Фрудјунгову аферу, када су се показали фалсификати докумената од стране аустријске државе. Или, формирање независне Албаније 1913. на аустријску иницијативу било је добрим делом мотивисано спречавањем Србије да стигне до Јадранског мора. А онда је октобра дошао и отворени, прави аустријски ултиматум Србији, уз

мобилизацију, да повуче своју војску из Албаније, што је и учињено. Или, вишедеценијска политика агресивне мађаризације у Војводини са циљем асимилације припадника мањина кроз брисање њихових националних идентитета, што је учињено и у Босни са вештачким стварањем босанства.

Кларк укратко помиње већину ових догађаја, али му не пада на памет да извуче закључак да се ради о арогантном понашању велике силе, која не пристаје на право мале земље на сопствене интересе и сопствену спољну политику. Да ли је Србија икако другачије могла да схвати ове и друге догађаје него као непријатељске гестове суседне империје, па и да помисли да је њена пропаст предуслов за сопствено постојање?

И тако, Кларк сасвим олако закључује на рачун Србије, не успевајући да нађе дела за оптужницу, али у потпуности избегава да оквалификује познате акте Аустроугарске према Србији. Стога испада да је Дунавска монархија само дефанзивно реаговала на велике српске изазове, сама водећи мирољубиву политику на Балкану. А то једноставно није истина. Србија јесте представљала проблем за Аустроугарску, јер је самим својим постојањем изазивала њене јужнословенске поданике на разне идеје и представљала препреку њеном даљем продору у дубине Балкана. Али то је првенствено био резултат како унутрашњих слабости саме монархије, укључујући и стално одбијање тријализма, тако и њених империјалних амбиција, а не некаквих успешних активности српских кругова на тајној делатности или пропаганди. Нема сумње и да је уједињење Срба представљало жељени циљ готово свих у Србији, као и да се оно могло извести само на рачун Аустроугарске, али је исто тако чињеница да Србија није имала снаге за тако нешто, нити је покушавала. Она се могла надати остварењу циља само после сукоба великих сила.

ОПРАВДАЊЕ

Битно другачију и тачнију слику даје познати историчар Макс Хестингс у својој скорашњој књизи *Катастрофа 1914: Европа иде у рат* (2013). Он се, у складу са старијом традицијом, не бави детаљно Србијом као Кларк, пошто не верује у њену посебну одговорност за Велики рат. Ни он је не приказује као узорног комшију и тврди да се не може рећи да су „њени људи невини мученици“.

Хестингс верује да су Срби играли на границама Аустроугарске сличну „виолентну“ улогу као Ирци више пута у британској историји XX века. Сматра да је „српска бруталност“ према мањинама (мисли на Косово и Македонију после балканских ратова) „била лоша реклама за државу“, као и да је парола „Србија је тамо где живе Срби“ дестабилизovala Балкан јер је било очигледно да се може остварити само на рачун суседне империје.

Европске канцеларије биле су тих година иритиране „самопоуздањем“ Србије и њеном „културом поносне жртве“. „Иако је неодговорност српског понашања готово неупитна, екстравагантно је“, закључује Хестингс полемишући са Кларком, „описати је као *rogue state* која заслужује

деструкцију“.

Хестингс верује да главна одговорност за Први светски рат лежи на Немачкој, која је беспоговорно подржала агресивну политику слабијег савезника. А за Аустроугарску тврди да је чекала прилику за обрачун са Србијом и да је убиство Фердинанда „експлоатисала као оправдање за инвазију Србије“, са идејом да то буде коначни обрачун са незгодним суседом који треба да нестане са карте Европе, али и начин за умирење сопствених незадовољних мањина.

Дискусија о одговорности за избијање Првог светског рата добија на интензитету како се приближава стогодишњица. Потписник ових редова никако није у стању да прихвати кривицу малишана који је шутнуо лопту и разбио комшијски прозор за окршај који су тим поводом направили одрасли (комшија и малишанов отац). Одлука о Великом рату пала је у Берлину, Бечу, Санкт Петербургу, Паризу и Лондону, а не у Београду.

Аутор је председник Центра за либерално-демократске студије

Бошко Мијатовић